

NÅR NORMEN FORVEKSLES MED VIRKELIGHEDEN

Den kønsneutrale voldsforståelse i Sverige

Af Pernilla Ouis

MÆNDS VOLD MOD KVINDER: KØNSMAGTPERSPEKTIVET

Mænds vold mod kvinder er historisk set blevet forstået som *afvigelse*. I dette perspektiv ses voldelige mænd som afvigere på grund af fx alkoholmisbrug, at de har indvandrerbaggrund eller er psykisk syge, og at det er derfor, de udsætter kvinder for vold. Denne diskurs blev der dog sat et stort spørgsmålstegn ved i Sverige i løbet af 1990'erne, og den blev erstattet med en diskurs, som forklarer volden ud fra en antagelse om, at *mænd strukturelt er overordnet kvinder*. I Sverige har dette strukturelle kønsmagtperspektiv haft stor gennemslagskraft og påvirket forståelsen af mænds vold mod kvinder. Baggrunden for dette perspektiv er især to statslige udredninger *Kvinnofrid SOU 1995:60* (som førte til Kvinnofridsreformen 1998) samt *Slag i luften – en utredning om myndigheter, mansvåld och makt SOU 2004:121*. Diskursen er veletableret på alle fronter: i akademien, blandt journalister og i den almindelige debat samt blandt politikere og myndigheder. At tale om *mænds vold mod kvinder* har været uproblematisk i disse sammenhænge.

Kønsmagtperspektivet har imidlertid efterhånden mødt kritik fra flere sider. Kan køn alene forklare voldsstrukturer? Skal alle mænd udpeges som voldsmænd? Debatten tog for alvor fart i 2005, da tv-dokumentaren *Könskriget (Kønskrigen)* blev sendt, og kønsmagtperspektivet og det såkaldt radikal-feministiske perspektiv i voldsforskningen, politikken, debatten og i forskellige interventioner blev udsat for hård kritik. I denne artikel vil jeg forsøge at udrede forskellige begreber og diskutere forskellige betydninger og konsekvenser ved anvendelsen af disse forskellige betegnelser. Der er tale om en teoretisk diskussion, hvor jeg hævder, at et normativt og deskriptivt niveau blandes sammen i den svenske debat. Det betyder, at normen fejlagtigt antages at være i overensstemmelse med virkelighe-

den med den konsekvens, at faktiske voldsforhold usynliggøres og ikke længere kan analyseres ordentligt.

“VOLD I NÆRE RELATIONER” ET MERE INKLUDERENDE BEGREB?

Begrebet *mænds vold mod kvinder* er altså i den senere tid i stigende grad blevet problematiseret i Sverige. I debatten er der blevet argumenteret for, at der bør rettes større opmærksomhed mod vold i samkønnede relationer, selv om forskningen peger på, at denne vold er meget marginal til sammenligning med mænds vold mod kvinder. RFSL (2014) har hævdet, at ligestillingspolitikken i Sverige er heteronormativ, fordi udøveren altid antages at være mand og offeret kvinde, hvilket usynliggør voldsudsathed blandt HBTQ+-personer. De peger på, at man bør være opmærksom på alle gruppers voldsudsathed uanset seksuel orientering, kønsidentitet eller kønsudtryk. RFSL (2008) mener dog, at heteronormen er en vigtig forklaring på volden i samkønnede relationer. Voldsforskerne Gabriella Nilsson og Inger Lövkrona (2015: 42-43) mener også, at volden mod og inden for denne gruppe kan forstås ud fra et køns- magtperspektiv:

Men vold i nære relationer er aldrig gensidig. Gerningsmand og offer er aldrig jævnbyrdige parter og lige ansvarlige for mishandlingen. Selv i en samkønnet relation skabes et hierarkisk magtforhold, som har sin forklaring i kulturelle forestillinger om parforhold i almindelighed ... At vold finder sted i samkønnede relationer behøver ikke at udelukke, at volden kan forstås i relation til en patriarkalsk kønsorden. Forskning om vold i nære relationer viser tværtimod, at volden er gennemsyret af patriarkalske normer, uanset om den udøves i en samkønnet eller forskelligkønnet relation. Selv måden, hvorpå HBTQ-personer konstruerer køn, påvirkes af den kulturelle kontekst, hvor kvindeligt og mandligt ordnes hierarkisk ... (oversat fra svensk, red.).

Desuden har der i Sverige været ført en debat om *æresrelateret vold* og undertrykkelse med store indsatser og interventioner fra samfundets side. Også i forhold til denne voldsform ses betegnelsen mænds vold mod kvinder som utilstrækkelig og som en forenkling, idet både mænd og kvinder kan være offer og udøver (Ouis 2015). Antropologer som Unni Wikan (2004) og Mikael Kurkiala (2005) har desu-

den argumenteret for, at *kultur* er et vigtigt parameter for at forstå den æresrelaterede volds mekanismer. Disse problematiseringer på baggrund af vold i samkønnede relationer, vold mod HBTQ+-personer og æresrelateret vold har resulteret i, at termen *vold i nære relationer* foretrækkes i stigende grad. Vold i nære relationer ses altså som mere inkluderende, fordi det omfatter udøvere, som ikke bare er mænd, og volds ofre, som ikke bare er kvinder. Et eksempel på begrebets gennemslag ses i Socialstyrelsens retningslinjer for vold i nære relationer (2014), hvor sågar formuleringen *voldsudsatte kvinder* er blevet erstattet med udtrykket *voldsudsatte voksne*, hvis man sammenligner med de tidligere retningslinjer fra 2009.

Omskrivningen til *vold i nære relationer* har endda åbnet op for en debat om *kvinders vold mod mænd* i Sverige. Relationsvolden ser dog meget forskellig ud afhængigt af køn. Studier viser, at ud-sathed for relationsvold indberettes i samme grad af mænd som af kvinder, men at det drejer sig om meget forskellige typer af vold (Nybergh 2013; Brå 2009; SOU 2004:121). Den vold, som mænd begår mod kvinder, er oftere gentagen, tenderer at være betydelig grovere og at resultere i flere negative konsekvenser for ofrene end kvinders vold mod mænd. Mænd beretter overvejende om chikane og psykisk vold fra kvinder. Kvinder oplever også en større frygt, utryghed og uro i forbindelse med vold fra den mandlige partner, end mænd gør i forhold til en voldsudøvende kvindelig partner. Brottsförebyggande Rådet (2009: 31) – det svenske kriminalpræventive råd – konstaterer:

De fleste tilfælde af relationsvold, som er blevet indberettet i NTU (Nationella Trygghetsundersökningen, den nationale tryghedsundersøgelse, min kommentar) var rettet fra en mand mod en kvinde (85 procent) og 14 procent omvendt fra en kvinde mod en mand. Det betyder, at ekstremt få, nærmere bestemt 5 tilfælde af vold i samkønnede relationer svarende til cirka en (1) procent af samtlige, er blevet indberettet i dette studie. Af disse rettedes 4 fra en mand mod en mand og 1 fra en kvinde til en kvinde (oversat fra svensk, red.).

Data viser altså, at der er store forskelle på volden og voldens omfang afhængigt af offerets og udøverens køn, eller om det sker inden for samkønnede relationer eller ej. Begrebet vold i nære relationer generali-

serer dog voldsudtrykket samtidig med, at det dekon-tekstualiserer og løsriver volden fra kønsmagtorde-nen. Desuden skal det påpeges, at usynliggørelsen af mænd som voldsofre er en konsekvens af den patri-arkalske orden, idet mænd, som udsættes for vold af kvinder, bryder med maskulinitetsnormen. Mandlige voldsofre risikerer dermed at blive hånet og volden forklejnet, hvis voldsudøveren er en kvinde (Fjell 2013). Denne kendsgerning gør det yderligere oplagt med en kønsmagtanalyse for at forstå vold i nære relationer.

DET OMSTRIDTE KØN: NÅR NORMEN FORVEKSLES MED VIRKELIGHEDEN

I de seneste år er der også sket det, at kategorien *køn* generelt er blevet sat til debat i Sverige ud fra et HBTQ+-perspektiv. Der sættes i stigende grad spørgsmålstegn ved at udtrykke sig i binære kønstermer (mænd og kvinder), og der er en tendens til kun at ville anvende kønsneutrale termer, fx det nye kønsneutrale pronomen *hen* i stedet for *han* eller *hun*, eller *en* i stedet for *man*. Jeg har fx lagt mærke til, at de studerende er tilbøjelige til at betegne alle deres informanter som *hen* i deres opgaver, og at det undertiden sker samtidig med, at de forsøger at foretage en kønsanalyse af materialet. Desuden afkønnes forskere i referencerne, så fx Anthony Giddens ikke længere er mand, men beskrives som *hen* i de studerendes opgaver. Men hvis ikke både forskeres og informanternes meninger, fremgangsmåder og erfaringer kan relateres til køn, hvordan kan man så foretage en kønsanalyse?

Min forklaring på dette stærke ønske om at være kønsneutral er, at de studerende – og andre for den sags skyld – i stigende grad har indtaget det standpunkt, at *køn ikke bør spille nogen rolle*, og derfor afkønnes alle subjekter i forskellige situationer. Det er en normativ position, som altså udspringer af ens *ønske om, hvordan det burde være*. Sverige udviser en stærk ligestillingsideologi på mange planer, og derfor accepteres både det *kønsløse* og det *ikke-binære* som en ny norm af mange. Men denne norm får konsekvenser, når virkeligheden skal beskrives; en virkelighed som ikke følger devisen om, at *køn spiller ingen rolle*. En sådan virkelighedsbeskrivelse bliver misvisende, fordi den ikke kan leve op til disse nye, normative antagelser om kønsneutralitet. For at tydeliggøre: Hvis man skriver en normativ tekst (om hvordan det burde være) som fx en lovtekst, er pronomen *hen* aldeles udmærket i stedet for binære

kønstermer, men en kønsanalyse af virkeligheden bliver helt og aldeles umulig, hvis alle bliver kønsløse!

Problemet, som jeg ser det, er altså en sammenblanding af et normativt og et deskriptivt/analytisk niveau. En simpel analogi kunne være at forsøge at analysere apartheidsystemet uden at gøre brug af kategorier, som handler om hudfarve, ud fra en normativ position om, at hudfarve ikke burde spille nogen rolle og derfor ikke skal inddrages. Men på det deskriptive niveau ved vi, at hudfarve spillede en rolle for social kategorisering under apartheid og var helt grundlæggende for den vold og undertrykkelse, som mennesker med mørkere hudfarve blev udsat for. Analysen bliver umulig, hvis man ikke er opmærksom på disse forskelle. Tilsvarende kan man spørge, hvordan en generaliserende og kønsneutral voldsforståelse giver mening, eller hvordan vold i nære relationer i det hele taget kan analyseres uden køns-kategorisering. Her er ordsproget, at man ikke skal smide barnet ud med badevandet, meget passende. Kønsmagtperspektivet usynliggøres, mens den forventede inkluderende effekt måske ikke indfinder sig.

ET INTERSEKTIONELT PERSPEKTIV PÅ VOLDSUDSATHED

Vold i nære relationer bør forstås ud fra et intersektionelt perspektiv, hvor flere indbyrdes forbundne sociale kategorier indgår og virker sammen for henholdsvis under- og overordning. Jeg anser *køn* for at være den vigtigste sociale kategorisering i denne sammenhæng, men andre kategorier såsom klasse, etnicitet, alder, seksualitet og funktionsnedsættelse (handicap) kan selvfølgelig også spille en stor rolle. I forståelsen af æresrelateret vold er kategorien *køn* fx utilstrækkelig som eneste forklaringsmodel. Her spiller 'kultur' i bred forstand (eller etnicitet og religion afhængigt af, hvilke kategorier man vil definere) sammen med marginalisering, migrations- og minoritetserfaringer en stor rolle for forståelsen af den æresrelaterede vold, som antropologer også har påpeget (Wikan 2004; Kurkiala 2005; Ekström 2009). Kønsmagtordenen må også kompletteres og udvikles med en analyse af *patriarkalsk forbundethed* (*connectivity*, se Danneskiold-Samsøe, Mørck & Sørensen 2019; Schlytter & Rexvid 2016), som kan identificere familierelationernes positioner for opretholdelsen af en kønsrelateret voldsstruktur. Fx er magtrelationerne mellem søn, mor og svigerdatter

samt bror-søster-relationen særlig vigtige for at forstå denne komplekse voldsstruktur i traditionelle, slægtskabsorienterede sammenhænge.

Det intersektionelle perspektiv er vigtigt for at forstå voldsudsatheden hos forskellige grupper af kvinder. Særligt sårbare grupper har vist sig at være kvinder med misbrugs- og afhængighedsproblemer, kvinder med funktionsnedsættelse, ældre kvinder, kvinder med udenlandsk baggrund og kvinder udsat for æresrelateret vold. Desuden har gruppen af transkvinder og deres voldsudsathed fået større opmærksomhed (Folkhälsomyndigheten 2015). Men for alle disse grupper af voldsudsatte kvinder er køns-kategorien nødvendig for at forstå volden i et intersektionelt perspektiv. Spørgsmålet er da, om kønsmagt-perspektivet kan forklare volden blandt HBTQ+-grupper som fx transkvinders voldsudsathed? Jeg vil hævde, at det er relevant med en (binær) kønsanalyse for at forstå denne gruppes sårbarhed, da transkvinder netop bliver udsat for vold, *fordi de kategoriseres som kvinder*. Maskulinitets- og femininitetsnormer indvirker således i høj grad på volden mod HBTQ+-personer. Jeg argumenterer for, at kønsmagtordenen – det vil sige, hvordan køn konstrueres i relation til magt – er den mest grundlæggende forklaringsmodel for voldsudøvelse.

GARDERING MED FLERE KOMPLETTERENDE UDTRYK FOR AT BESKRIVE VOLDEN

Men pendulet svinger frem og tilbage, og tendenser kommer og går i både forskning og politik. I den nyeste udredning inden for temaet *Nationell Strategi mot mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck* SOU 2015:55 anvendes ikke kønsneutrale begreber, hvilket blandt andet RFSL (2014) har opponeret imod. Titlen på SOU 2015:55 viser, at de sagkyndige garderer sig ved at anvende to begreber for voldsforståelsen. I udredningen begrundes de, hvorfor de ikke vil anvende det kønsneutrale begreb *vold i nære relationer*. Begrundelsen er, at dette begreb usynliggør piger og kvinders voldsudsathed i andre sammenhænge *ud over de nære relationer*. Dette er en vigtig pointe. Mænds vold mod kvinder viser sig på mange måder og ikke bare som partner- eller familievold. Et relativt nyt fænomen, som samtidig er et eksempel på mænds vold mod kvinder generelt, er det nethad, som mange kvinder udsættes for. Denne vold kan ses som et dybtliggende kvindehad, som kommer til udtryk i psykisk vold mod kvinder på nettet, især mod kvinder, der har givet ud-

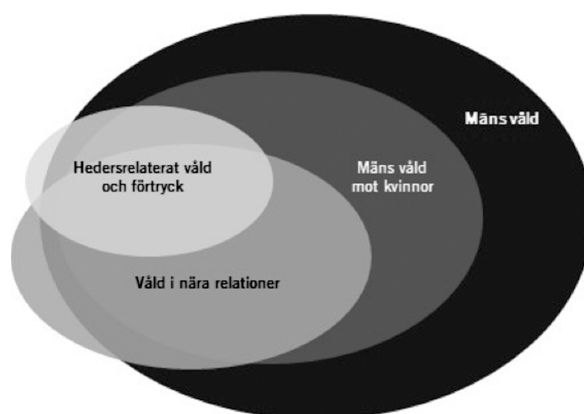
tryk for feministiske holdninger (Sveland 2013). Denne psykiske vold er ofte groft seksualiseret og kan ses som et udslag af kønsmagtordenen.

I SOU 2015:55 udtrykkes det videre at:

Der findes også dele af den æresrelaterede vold og undertrykkelse, som ikke indgår i vold i nære relationer, hvor volden kan udøves af et større kollektiv, både mænd og kvinder, og ikke bare af en enkelt partner. Både mænds vold mod kvinder og æresrelateret vold og undertrykkelse er forårsaget af manglende ligestilling og kønsmagtordenen. Det er vigtigt at være bevidst om, at alle – piger og kvinder og drenge og mænd – på forskellig vis bidrager til at opretholde denne patriarkalske magtorden (SOU 2015:55: 52; oversat fra svensk, red.).

I den æresrelaterede vold er både mænd og kvinder ofre og udøvere, hvilket betyder, at de sagkyndige ikke rigtig synes, at denne voldstype kan dækkes af begrebet mænds vold mod kvinder, selv om det mest almindelige også inden for denne voldsform er, at mænd er udøvere og kvinder ofre.

I SOU 2015:55 foreslås en model for voldsforståelsens forskellige begreber, hvor det mest generaliserende og inkluderende begreb er *mænds vold*, og hvor andre begreber er overlappende underordninger (se model nedenfor). Dette indebærer, at stort set al vold, både i og uden for nære relationer, udøves af mænd. En meget lille del af den samlede vold kan ikke rummes inden for denne kategori – det, der falder udenfor, er den i denne sammenhæng ret beskudne vold, som udøves af kvinder inden for kategorierne *æresrelateret vold* og *vold i nære relationer*. Model fra SOU 2015:55: 51:

Et af argumenterne for en kønsneutral voldsforståelse er, at *ikke alle mænd udøver vold*. Men vender man denne påstand om: (næsten) *alle, som udøver vold, er mænd*, så passer det ganske godt som en generalisering. Mænd udøver vold mod alle, selv mod andre mænd. Men blot at tale om *mænds vold* er selvfølgelig en alt for generel og uskarpt terminologi.

Begrebsforvirringen lader dog til at fortsætte, og der tegner sig en tendens til at gardere sig med flere begreber. I 2018 fik socionomuddannelsen i Sverige et nyt eksamensmål, som siger, at den studerende efter afsluttet uddannelse skal kunne demonstrere viden om *mænds vold mod kvinder og vold i nære relationer* (min kursivering). Her anvendes begreberne ikke som indbyrdes udskiftelige synonymer, men som to kompletterende begreber med forskellige betydninger, selv om overlappningen er tydelig (se også modellen ovenfor). Der er tilsyneladende tydelige tendenser til, at man anvender flere forskellige begreber for at være inkluderende og dækket helt indrent terminologisk.

KØNSBASERET VOLD: FORSLAG TIL ET NYT INKLUDERENDE BEGREB

Afslutningsvis vil jeg argumentere for, at det ikke behøver at være så vanskeligt at vælge et inkluderende begreb, der kan bruges til at forstå voldsud-sathed og magtstrukturer inden for kategorier/begreber som mænds vold mod kvinder, æresrelateret vold, vold i nære relationer, vold i samkønnede relationer, vold mod HBTQ+-grupper osv. Fælles for alle disse udtryk for vold er, at volden kan kobles til køn, kønsudtryk og seksuel identitet. Mit forlag er derfor, at de samles under paraplybegrebet *kønsbase-ret vold*. Med dette begreb tager vi udgangspunkt i en virkelighed, hvor køn hos både udøver og offer er grundlæggende for volden. Det er efter min opfattelse et helt neutralt, enkelt og uproblematisk begreb, som muliggør analyse og betegnelse af voldens forskelligartede manifestationer og nuancer.

Volden, vi ser, handler primært om manglende li-gestilling mellem kønnene, en brist som især kommer til udtryk i den æresrelaterede vold og blandt HBTQ+-grupper. Det mandlige køn er overordnet det kvindelige, og det er sammenkoblet med volden. Dertil kan kompletterende begreber som fx *patriar-kalsk forbundethed* være nødvendige for at forstå specielle kønsmagtstrukturer i traditionelle familier. Den svenske vilje til at gøre køn irrelevant kan være al ære værd i normativ forstand, men den er helt øde-

læggende i forhold til at forstå menneskers voldsud-sathed og magtudøvelse. Køn er fortsat den mest af-slørende og indsigtsfulde kategori til en forståelse og analyse af volden, og den er stadig helt central i kampen for et samfund uden vold, hvor køn ikke længere spiller nogen rolle.

Men *der* er vi altså ikke endnu.

Oversat fra svensk af Bo Wagner Sørensen.

Pernilla Ouis, docent i sundhed og samfund med fokus på etniske relationer & lektor i socialt arbejde, Malmö universitet.

LITTERATUR:

- Brottsförebyggande Rådet (BRÅ) (2009): *Våld mot kvinnor och män i nära Relationer: Våldets karaktär och offrens erfarenheter av kontakter med rättsväsendet*. Rapport 2009:12.
- Danneskiöld-Samsøe, Sofie, Yvonne Mørck & Bo Wagner Sørensen (2019). *Æresrelateret social kontrol: Teori og praksis i socialt arbejde*. København: Akademisk forlag.
- Ekström, Simon (2009): *Hedersmorden och orden: Berättelser om kultur, kritik och skillnad*. Göteborg: Makadam.
- Fjell, Tove Ingebjörg (2013): *Den osynliggjorte volden: Om men som utsettes for partnervold fra kvinner*. Oslo/Trondheim: Akademica forlag.
- Folkhälsomyndigheten (2015): *Hälsan och hälsans bestämningsfaktorer för transpersoner – en rapport om hälsoläget bland transpersoner i Sverige*.
- Kurkiala, Mikael (2005): *I varje trumslag jordens puls: Om vår tids rädsla för skillnader*. Stockholm: Ordfront.
- Nilsson, Gabriella & Inger Lövkrona (2015). *Våldets kön: Kulturella föreställningar, funktioner och konsekvenser*. Lund: Studentlitteratur.
- Nybergh, Lotta (2013): *Genväg till forskning nr 5: När män utsätts för våld i en nära relation - hur ser det ut då? En genomgång av internationell forskning*. Västra Götalandsregionen, Göteborg.
- Ouis, Pernilla (2015): Primär och sekundär diskurs om heder: Att problematisera givna föreställningar om förövare och brottsoffer i "hedersrelaterat våld och förtryck". *Socialvetenskaplig Tidskrift* 22(3-4): 359-365.
- RFSL (2008): *Väldsamt lika och olika: en skrift om våld i samkonnade parrelationer*.
- RFSL (2014): *RFSL:s remissvar angående SOU 2015:55: Nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck*. Hämtad från https://www.rfsl.se/wp-content/uploads/2016/01/RYSOU-2015_55.pdf (2019-02-11).
- Schlytter, Astrid & Devin Rexvid (2016): *Mäns heder: Att vara både offer och förövare*. Lund: Studentlitteratur.
- Socialstyrelsen (2014): *Våld i nära relationer*. Socialstyrelsens författningssamling SOSFS 2014:4 (M och S) Föreskrifter och allmänna råd.
- SOU 1995:60: *Kvinnofrid*. Betänkande av Kvinnovaldskommissionen.
- SOU 2004:121: *Slag i luften – en utredning om myndigheter, mansvåld och makt*. Betänkande av Utredningen om kvinnofridsuppdraget.
- SOU 2015:55: *Nationell Strategi mot mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck*. Slutbetänkande av Utredningen som ska föreslå en nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor.
- Sveland, Maria (2013): *Hatet: En bok om antifeminism*. Stockholm: Leopard förlag.
- Wikan, Unni (2004): *En fråga om heder*. Stockholm: Ordfront förlag.